

kot oblikovalec pa Dušan Podgornik, sta izdala Pokrajinski arhiv Koper - Archivio regionale di Capodistria in Centro di ricerche storiche Rovigno - Center za zgodovinske raziskave Rovinj, soizdajateljica pa je bila Založba Lipa.

Naslednje delo, *Hiša Tartini* avtorice **Sonje Ane Hoyer**, je zanimiva monografija meščanske stavbe in pomeni eno izmed redkih obravnav meščanske arhitekture na Slovenskem. Založnika knjige, ki je izšla tudi v italijanskem prevodu Daniele Milotti Bertoni, sta Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran in KKC Avditorij Portorož, izdajateljica pa je Založba Lipa. Projekt je vodil Anton Mikeln.

Nazadnje naj omenim še knjigo *Plavi križ soška fronta Bovec 1915-1917* priznanega novogoriškega primarija **Vasje Klavora**, ki je že ob prvi izdaji leta 1991 vzbudila veliko zanimanja, tako da je bila v enem letu razprodana, poleg tega pa je prevedena v nemški jezik izšla pri Mohorjevi družbi v Celovcu in bila tudi v avstrijski javnosti deležna posebne pozornosti. Zaradi tega se je Založba Lipa v sodelovanju z Mladinsko knjigo odločila izdati prenovljen ponatis knjige (oblikoval Boštjan Botas Kenda), ki živo in ob pomoči številnih fotografij pripoveduje o dogodkih in ljudeh v Zgornjem Posočju med 1. svetovno vojno. Delo temelji na zbranem gradivu in živih pričevanjih o pomembnem dogajanju, ki se je odvijalo prav na slovenskih tleh, zato ima knjiga veliko dokumentarno vrednost.

Do konca tega leta želi uredništvo Založbe Lipa izpeljati vsaj še 5 načrtovanih založniških projektov in urediti številne ideje in predloge v čim bolj zanimiv program za naslednje leto. Pri tem bo glavno vodilo uredniške politike, tako pri izbiri izvornih leposlovnih in strokovnih del kot pri izdaji prevodne literature, kjer bodo prednost imele romanske književnosti, dati slovenski kulturi in sploš slovenskemu nacionalnemu značaju tudi mediteranski pečat.

Andrej Jerman

JAVNA TRIBUNA "VSI NAŠI EKSODUSI"

V koprski gledališki dvorani je bila 20. maja 1993 pod pokroviteljstvom kulturnega kluba Istra in Zgodovinskega društva za južno Primorsko zanimiva javna tribuna. Številnemu občinstvu so vse naše eksoduse predstavili dr. Irene Mislej, dr. Liliana Ferrari, Milan Rakovac in Andrej Jerman. Javna tribuna je imela poseben pomen zaradi tega, ker je bilo to prvo srečanje slovenskih, italijanskih in hrvaških zgodovinarjev na temo eksodusa, za katerega se je v zadnjih letih udomačilo ime "etnično čiščenje".

To dejanje je poskušalo osvetliti nekatere temne lise, ki že precej časa bremenijo slovensko-italijanske odnose. Za Jugoslavijo je bilo predvsem povojno izseljevanje

Italijanov pa tudi Slovanov tabu tema, medtem ko italijanska javnost namerno ni bila seznanjena z izseljevanjem Slovencev in Hrvatov v času fašizma. Po drugi strani pa je s političnimi špekulacijami glede izselitve Italijanov iz Istre namerno puščala odprte rane, ki so jih tržaški nacionalisti vneto izkoriščali za svoje politične cilje.

V bogati štiriumni razpravi so poročevalci vsak v svojem maternem jeziku obravnavali vprašanje izseljevanja iz Primorske in Istre v zadnjih petinsedemdesetih letih. V uvodu je g. Zdravko Vatovec, voditelj javne tribune, dejal, da nam kljub časovni oddaljenosti eksodus še vedno leži na duši. Številni udeleženci, ki so bili sami priče obravnavanih dogodkov, so mu pritrdili.

Dr. Irene Mislej je govorila o izseljevanju primorskih Slovencev med obema vojnama. Izseljevanje je potekalo v valovih, povzročili pa so jih predvsem politični in gospodarski pritiski fašistične Italije. S prvim valom so odšli predvsem tisti, ki so sem prišli po službeni dolžnosti v času Avstro-Ogrske. Drugi val je bil po letu 1924 zaradi diskriminacijskega zakona, ki je omogočal odpuščenje nefojalnih državljanov. Tretji val in vrh izseljevanja pa je povzročila gospodarska kriza in pospešena represija fašističnega aparata. V zadnjem valu pa so odšli predvsem fantje, da bi se izognili služenju vojske v Etiopiji. Tako se je pred drugo svetovno vojno iz Julijske krajine izselilo več kot 100.000 Slovencev in Hrvatov.

Hrvaški istrski pisatelj Milan Rakovac, avtor knjige "Riva i druzi", pa je vzporedno govoril predvsem o izseljevanju Hrvatov iz Istre. Poudaril je, da je bil eksodus po drugi svetovni vojni predvsem iracionalen proces, ki pa še ni končan. Najbolj sveže in množično preseljevanje je potekalo zadnja leta, ko je Istro zaradi Boniverinega zakona zapustilo 20.000 predvsem mladih in izobraženih ljudi. Rakovac je tudi ovrgel prizadevanja tistih, ki bi radi vzpostavili etnično ravnotežje, kot stvar preteklosti. Povojni eksodus Istranov je predstavila dr. Liliana Ferrari, soavtorica knjige "Storia di un esodo Istria 1945-1956" (Trst, 1980). Poudarila je, da je bil eksodus za večino ljudi spontan in nenačrten. Pritiska so bile deležne le skupine, ki so odkrito nasprotovale socializmu in priključitvi k Jugoslaviji. Natančnega podatka, koliko ljudi je po drugi svetovni vojni zapustilo Primorsko, Istro in Dalmacijo, ni. Najbolj verodostojno je verjetno število okoli 200.000 ljudi vseh treh narodnosti.

Andrej Jerman je podal kronološki pregled izseljevanja iz cone B STO, ki je bilo zaradi tržaškega zapleta časovno zadnje. Motivov za zadnji eksodus je bilo več. Nacionalnemu, socialnemu in ideološkemu motivu se je pridružil še strah pred asimilacijo v reki prišlekov. Končna slika je kazala žalostno podobo: prazna in zapuščena naselja, opustela polja, uničena gospodarska struktura in kulturna dediščina s tisočletno tradicijo. Samo iz slovenske Istre je odšlo v letih 1945 - 1950 okoli 28.000 ljudi, kar je predstavljalo več kot polovico

prebivalstva. Obalna mesta pa na srečo niso doživela usode drugih istrskih mest v notranjosti, ki so po odhodu domačinov opustela, saj je slovenska vlada usmerila na obalno območje močan kolonizacijski tok, s katerim so mesta na novo zaživela.

Po zgodovinskem prikazu referatov je potekala razprava. S svojimi mnenji so se razpravi pridružili posamezniki, ki so bili sami protagonisti obravnavanih dogodkov. Vse to pa je dalo tribuni nov čar in dimenzijo. Na žalost pa na tribuni ni bilo predstavnikov italijanske manjšine, ki bi lahko dopolnili zgodovinski spomin.

Iztok Škornik

**RAZSTAVA: "OHRANITEV IN RENATURACIJA
ŠKOCJANSKEGA ZATOKA"**

"Človek uničuje biološko raznovrstnost 'svojege planeta. Tako siromaši in poenostavlja tudi svoje okolje: s tem, da iztreblja občutljive rastlinske in živalske vrste, krči genski sklad neke pokrajine. S tem pa, ko uničuje in spreminja številne ekosisteme in njihovo floro in favno - mlake, potoke, obrežja, močvirja.... - razbija pisano mozaično podobo pokrajine in jo spreminja v kulturno stepto ali betonsko puščavo. Taki posegi so velikokrat nepopravljivi; ne dovolimo, da se to zgodi Škocjanskemu zatoku, nekoč modremu zrcalu koprške vedute." S temi besedami v razmislek zaključujeta avtorja razstave "Ohranitev in renaturacija Škocjanskega zatoka", Borut Mozetič in Tihomir Makovec, s katero smo se prvič srečali v mesecu juliju, v Osrednji knjižnici Srečka Vilharja v Kopru, v času ko to pišem, pa je končala svoje poslanstvo tudi v Kulturno informacijskem centru (KIC) Križanke v Ljubljani. V prihodnje jo torej lahko pričakujemo tudi v drugih večjih mestih Slovenije.

Razstava je plod dolgoletnih prizadevanj naravovarstvenikov, ornitologov in vseh tistih, ki so se dolga leta zavzemali za ohranitev Škocjanskega zatoka pri Koprutega tako edinstvenega močvirja v Sloveniji. Razstava je predlog Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije za zaščito omenjenega predela ob obali in prvi projekt Sklada za naravo Slovenije, ki je s pomočjo ministrstva za kulturo in drugih organizacij, razstavo tudi finančno podprl.

Na več kot 80 fotografijah s kratkimi a vsebinko bogatimi teksti večjega formata nam avtorji fotografij predstavljajo ekološki pomen zatoka, posege vanj in posledice le-teh, naravovarstvena prizadevanja in pa predlog ohranitve in renaturacije zatoka, ki predlaga takojšnjo zaustavitev nadaljnega zasipavanja obstoječih vodnih površin, zakonsko zavarovanje celotnega še obstoječega območja, odkup in najem določenih površin za naravni rezervat, sanacijo in renaturacijo lagune, vodotokov, ureditev za zaščito predleganega območja, ki bo poudarila ekološko, estetsko in vzgojnoizobraževal-

no vrednost rezervata ter postavitev opazovalnic in informacijskega centra z vsemi urejenimi krožnimi učnimi potmi.

Ob in po prvem odprtju omenjene razstave v Kopru se je pričela tudi akcija zbiranja podpisov za zaščito Škocjanskega zatoka in traja še danes. S predstavitvijo razstave javnosti in podpisovanjem peticije, so se razvnele številne polemike po dnevnem časopisju, v različnih radiskih oddajah in na slovenski TV, pa tudi v sosednji Italiji so omenjenemu dogodku namenili deček pozornosti v dnevniku *Il Piccolo*. Nepopuščanje naravovarstvenikov in zaščitnikov narave je samoumevno dejanje, nikakor pa tega ne gre spregledati občinskim oblastem in "podjetnim" posameznikom, ki potrebe za zaščito ne razumejo oziroma je nočejo razumeti, zato tudi ni čudno, da je prišlo tudi do razglasitve intervencijskega zakona o zaščiti Škocjanskega zatoka za dobo enega leta, s strani kulturnega ministra - tudi ta je po tej razglasitvi moral požreti marsikakšen grenak očitek slovenskih "strokovnjakov" pozidave in vsesplošnega ljudskega blagora. To, da so omenjeni intervencijski zakon koprski občinski možje sprejeli z vso neresnostjo, govori dejstvo, da se zasipalna dela v zatoku nadaljujejo. Razstava je svoj namen vsekakor uresničila, morda celo preseгла. Slovenska javnost je na nogah, naravovarstveniki slavijo prvo bitko. Pri vsem tem pa si občinski možje pulijo lase, grozijo s tožbami, obtožujejo vsevprek, ... minister Pelhan pa nič.

Čestitati je seveda treba vsem, ki so pri projektu sodelovali, še posebej kolegom B. Mozetiču in T. Makovcu, ki sta v razstavo in projekt vložila precej truda in dela. Kako pa bo s Škocjanskim zatokom v prihodnje, bo pokazal čas in morda se bo zganil tudi minister Jazbinšek, kateremu je vseeno če obmorski lan malo prestavimo.

**Boris Gombač: TRST - TRIESTE - DVE IMENI,
ENA IDENTITETA: sprehod čez historiografijo o
Trstu 1719 - 1980. Narodni muzej Ljubljana, ZTT,
Ljubljana, 1993, 181 strani.**

Sredi Trsta, na veličastni palači, se vleče napis: "Nova doba je ponovno zgradila oboke, kjer je pedeset let potekal boj med meščani in tujcem." Kot "meščani" so mišljeni Italijani in kot "tujci" Slovenci. To je eden izmed redkih vidnih znakov, ki jih je zgodovina tržaških narodnih odnosov vtisnila v videz mesta, a obstaja še veliko drugih, globljih in teže zaznavnih pečatov, ki so se vtisnili v prebivalce, tako Slovence kot Italijane.

O tej zaznamovanosti govori knjiga Borisa Gombača "Trst-Trieste dve imeni, ena identiteta; sprehod čez historiografijo o Trstu 1719-1980", ki je na 180 straneh letos izšla v sozaložbi ljubljanskega Narodnega muzeja in Tržaške založbe.